

Muamer Neimarlija¹

(IN)FORMATIVNA OSOBENOST KUR'ANSKE SPREGE SRCE-DJELO

“(...) Uistinu, u tijelu ima jedan komad mesa koji,
ako bude dobar, cijelo tijelo biva dobro,
a ako se pokvari, cijelo tijelo biva pokvareno.
To je srce.” (El-Munziri, 2004:38-39)

Sažetak

Razmjere, intenzitet i raznolikost dimenzija aktualne svjetske krize obavezuju svakog pojedinca da njemu primjerenim intelektualnim angažmanom doprinese rasvjetljavanju njenih uzroka. Ovaj rad pokušava ustanoviti mikrofaktore koji utječu na inicijaciju i orijentaciju ljudskog ponašanja kao fundamentalnog katalizatora spomenute krize. U tom nastojanju (in)formativna ambivalentnost konstitutivnih elemenata kur'anske sprege srce-djelo identificira se kao njen najmanji zajednički nazivnik. Srce, kao psihosomatsko ishodište stava, nadređeno je emocionalnom, kognitivnom i voljnom elementu. Srce, dakle, generira i usmjerava ponašanje. Ljudska djela, zauzvrat, vrše formativni utjecaj na srce slanjem povratne informacije. Pozitivni mentalni procesi aktiviraju dobra djela, a negativni loše akte, pokretače krize. Pored kur'ansko-hadiskih tekstova, za potrebe sveobuhvatne analize prineseni su i referentni nalazi iz oblasti neurokardiologije. Neurokardiološki nalazi korespondiraju tradicionalnim promišljanjima islamskih učenjaka o funkcionalnoj povezanosti čovjekovog srca (kalb) i inteligencije ('akl), kao regulatora korektnog ponašanja. Odatle, odgoj lidera opremljenih 'aklom posmatra se kao primarni zadatak u osmišljavanju i realizaciji efikasnog modela izlaska iz krize.

Ključne riječi: Kur'an, srce, mentalni procesi, stav, djelo.

¹ Student postdiplomskog studija na Odsjeku za islamsku vjeronauku Islamskog pedagoškog fakulteta Univerziteta u Zenici, muamer_n@yahoo.com
Rad autora je dostavljen 4. 10. 2012. godine, a prihvaćen za objavljivanje 15. 10. 2012. godine.

1. Uvod

Civilizacija kojoj svjedočimo svakodnevno generira sve izražajniji jaz između tehnološkog progresa i ambijentalnog regresa. Što više pomičemo granice znanstvenog napretka i postajemo inventivno moćniji, to smo u sferi multiperspektivne socijalne zbilje sve bespomoćniji. Prijeteća kriza, koja nas je strmoglavila u etičku/biološku neizvjesnost,² pokazuje da uspostavljeno povjerenje u snagu prosvjetiteljske znanstvene izvjesnosti, kao ultimativnog faktora u efektivnom reguliranju ovosvjetskih relacija, nije bilo opravdano. Neki zapadni autori poput Fukujame (2003), koji piše o *kraju povijesti, posljednjem čovjeku i našoj posthumanoj budućnosti*, skeptični su po pitanju mogućnosti opstanka ovako uređene ljudske zajednice. Prema njihovom shvatanju (Peri, 2000), jasno je, dakle, da *moderna* nije dovela do sveopće dobrobiti čovječanstva i da trenutno civilizacijsko ustrojstvo ne nudi izlaz iz postojeće situacije. Koliko je prisutno razočarenje u racionalno-humanističku tradiciju prosvjetiteljstva govori i podatak da recentni proizvodi filmske industrije, vjerovatno najkonzumiranije populističke kategorije, obiluju apokaliptičkim scenarijima. Pesimizam koji se plasira kroz film možda na najbolji način ilustrira rezultate nesnalaženja i nemogućnosti upravljanja krizom koja je prodrla u sve pore savremenog društva. Također, kolaps svjetske ekonomije, koji se kontinuirano najavljuje, pojačava dojam poniranja u sveopći kaos. S druge strane, pretpostavlja se da su ljudi, kao pojedinci i zajednica, u prevladavajućoj mjeri konstruktivne ličnosti i da teže funkcionalnom djelovanju u svakom pogledu. Odatle, logično bi bilo da je modernu znanstvenu revoluciju recipročno pratila ambijentalna sigurnost. Međutim, posmatrano u relacijama koristi i štete, međuodnos ova dva fenomena karakterizira dihotomija bliska obrnutom reciprocitetu. Kur'an Časni jasno govori o uzroku ove sveprodbljujuće dihotomije. Naime, oba navedena civilizacijska procesa predstavljaju, zapravo, oblike ljudskog ponašanja. Zbog toga Uzvišeni Allah ističe ljudski faktor kao fundamentalni agens opisanog stanja: *Zbog onoga što ljudi rade, pojavio se metež i na kopnu i na moru, da im On da da iskuse kaznu zbog onoga što rade, ne bi li se popravili.* (Kur'an, Korkut, 30:41) Na tragu ranije

² Skloni smo konstataciji da je bez morala upitan opstanak ljudske vrste ili bismo prije mogli reći, uz izvjesnu dozu rezerve, da je sasvim neupitan naš nestanak.

rečenog trebalo bi, međutim, da aspiracije ljudske zajednice ciljaju na društvo opće harmonije, ali primjetan je diskontinuitet između ljudskih težnji i ponašanja. Zašto se, onda, i pored historijski besprimjernog tehnološkog napretka, ne uspijeva naći rješenje za probleme zajednice i postići ultimativni cilj? Suštinski odgovor temelji se na limitiranosti spoznajnih mogućnosti čovjeka. Panić (1999) vrsnim kontemplativnim zahvatom pojašnjava zašto ljudska misao nije u mogućnosti obuhvatiti istinu u njenom totalitetu. Stoga, prisiljeni smo pomoć tražiti kod Vrhovnog Bića. Kur'an, kao Knjiga koja ima objašnjenje za sve (Kur'an, Korkut, 16:89), nudi odgovor i na gornju zapitanost. Iz perspektive Kur'ana čovjek se ne može realizirati kao uspješan pojedinac niti u zajednici bez Allahove, dž.š., upute. (...) *Od Mene će vam uputa dolaziti, i onaj ko bude slijedio uputu Moju neće zalutati i neće nesrećan biti. A onaj ko okrene glavu od Knjige Moje, taj će teškim životom živjeti i na Sudnjem danu ćemo ga slijepim oživjeti.* (Kur'an, Korkut, 20:123-124) Zbog višeslojne kompleksnosti postojećih zakonitosti u kosmosu, uspostavljenih stvaralačkom akcijom Uzvišenog Gospodara, bez kur'anske pomoći i upute ljudi nisu kadri osmisliti i oživotvoriti sistem koji će biti koherentan vladajućoj harmoniji i ravnoteži u svemiru. Kur'an Časni sadrži katalog sveobuhvatne pomoći neophodne za realizaciju čovjekove misije na Zemlji i opće pojašnjenje kako podvesti sve aspekte ljudske egzistencije pod univerzalne principe Allahovog, dž.š., poretka u svemiru. Da bi se ostvario taj zadatak, tj. da bi se ljudsko ponašanje organiziralo u skladu s postavljenim zakonitostima, neophodna je spoznaja utemeljena na Kur'anu i njoj odgovarajuća akcija. Taj kognitivno-konativni hod od spoznaje do njene adekvatne bihevioralne manifestacije, koji svoju kauzalnu funkcionalnost nalazi i u povratnom djejtvu, odnosno utjecaju ponašanja na spoznajne mogućnosti, prepoznamo kao proces odgoja zasnovan na islamskim vrijednostima. Zato je potrebno osvjetliti neke aspekte kur'anske mape odgojnog procesa. Korektno i obuhvatno promišljanje ovog procesa zahtijeva, na prvom mjestu, detekciju ishodišta psihosomatskih sila koje iniciraju i usmjeravaju čovjekovo ponašanje.³

³ Psihosomatska struktura svakog pojedinca, iznutra, i njegov socijalni milje, izvana, izvor su različitih utjecaja kojima je odgajanik permanentno izložen. Prema Kur'anu časnom postoji niz okolinskih faktora koji utječu na ishodište čovjekovog ponašanja.

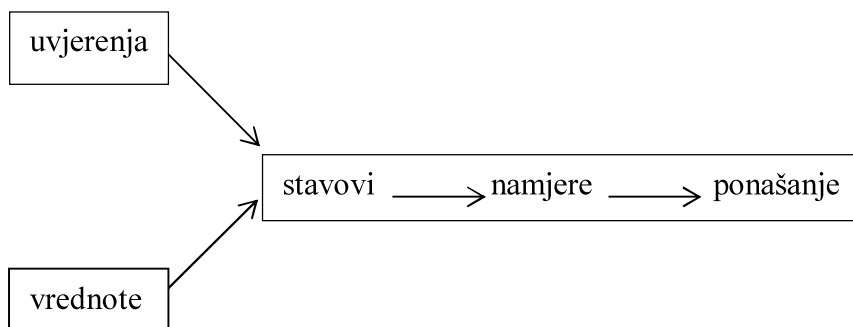
2. Somatsko/mentalno ishodište i sile koje usmjeravaju čovjekovo ponašanje

Čovjek je Allahovo, dž.š., stvorenje i kao takav ne posjeduje kapacitete stvaranja te svoje životne aspiracije može i realizira isključivo unutar postojećih zakonitosti. Iako je samo ponašanje ovisno o zakonitostima uspostavljenim od strane Allaha Uzvišenog, njegovo ishodište prepoznajemo u relativnoj slobodi izbora svakog pojedinca. Kada pređemo prag slobode izbora, zakoračili smo u prostor ponašanja ovisnog o zakonitostima svijeta u kojem živimo. Čovjek se, dakle, može kretati samo u okviru tih datosti. Oblici ljudskog ponašanja, posmatrano iz ugla posljedica, mogu se svrstati u dvije grupacije: jedni proizvode koristi, a drugi štete. Djelovanje u skladu s prvom za posljedicu ima harmoniziran i sretan život, a ponašanje u skladu s drugom rezultira životnom dezorijentacijom i disharmonijom. Kako god, iz pozicije časnog Kur'ana čovjekovo ponašanje uslovljeno je njegovom spremnošću na određeno djelovanje. Tu bihevioralnu korelaciju primjećujemo u kur'anskom poglavlju Tevbe, kada se opisuje odnos medinskih munafika prema pozivu u pohod na Tebuk: *Od tebe će tražiti dozvolu samo oni koji ne vjeruju u Allaha i u onaj svijet i čija se srca kolebaju (ve-rtabet kulubuhum), pa sumnjaju i neodlučni su. Da su imali namjeru da pođu (eradu-l-hurudž), sigurno bi za to pripremili ono što je potrebno, (...)* (Kur'an, 9:45-46) Sadržaj ovog ajeta upućuje na zaključak da se impuls za ponašanje formira u srcu (*kalb*).⁴ Neadekvatno stanje srca spomenute medinske grupe uzrokovalo je njihovu nespornost na traženi vid ponašanja. Kur'anska *intro-ekstra* skica ličnosti medinskih munafika u navedenom slučaju ilustrira bihevioralni slijed po kojem vanjskoj akciji prethodi unutarnja pripravnost na djelovanje. Ta pripravnost prepoznata je u modernoj psihologiji kao tendencija koja usmjerava ponašanje, odnosno stav. Prema Rotu (2010:364) „stavove bismo najjednostavnije mogli odrediti kao spremnost da se bilo pozitivno, bilo negativno reaguje na određene objekte ili pojave.“ Budući da su stavovi detektirani kao inicijatori djelovanja, odgoj bi, prema tome, bio proces (re)formiranja stava.⁵ Mogućnost utjecaja na

⁴ Zbog teleološke specificiranosti rada i nedovoljnog prostora ovaj put ostavljamo po strani raspravu o (ne)materijalnosti *kalba*. Po svom obimu to bi bio zahtjev posebnog teksta.

⁵ Stav je, u određenom smislu, preformirano ponašanje, odnosno bihevioralni zametak. Taj zametak je u osnovi pozitivan (*fitra*), ali nosi potencijale oba

(pre)oblikovanje stava u znatnoj mjeri je uvjetovana lociranjem i poznavanjem karakteristika njegovog ishodišnog mjesta. Stoga je od suštinske važnosti bilo ustanoviti somatsku lokaciju stava i njenu vezu s referentnim psihičkim procesima. Na taj način bolje se razumijevaju psihofizički faktori koji utiču na formiranje stava. Za ovaj dio našeg rada poseban značaj ima pojašnjenje strukture stava jer nam to saznanje omogućuje uvid u njegovu psihofiziologiju. Pennington (1997), pojašnjavajući strukturalni pristup u traženju odgovora na pitanje šta je stav, operira pojmovima: uvjerenja, vrijednosti, namjere i ponašanje. Radi se o tradicionalnoj trokomponentnoj analizi kognitivne, afektivne i konativne komponente stava, pri čemu kognitivna odražava uvjerenja (ono što mislimo) o objektu stava, afektivna predstavlja evaluaciju (ono što doživljavamo kao dobro ili loše) objekta stava, dok se konativna komponenta odnosi na ponašanje s obzirom na objekt ili osobu stava. Procesualnu povezanost ključnih komponenti stava predstavljamo sljedećom skicom:

Slika 1. *Strukturalna analiza stavova koja pokazuje vezu između uvjerenja, vrijednosti, namjera i ponašanja (Pennington, 1997)*

Slika pokazuje da se stav formira integracijom uvjerenja i vrijednosti dotične osobe, što uzrokuje namjeru ponašanja na određeni način iz koje ishodi samo ponašanje.⁶ Na tom tragu,

naboja (Kur'an, Korkut, 91:7-8) i u zavisnosti od personalnih i okolinskih utjecaja transformira se u (ne)zadovoljavjuće ponašanje.

⁶ Ako kur'anske ajete (9:45-46) sagledamo kroz ovaj grafički prikaz formacije i realizacije stava, primijetit ćemo prisustvo svih elemenata. Naime, oponirajući spoznajni kurs medinskih munafika spram istinitosti Objave (uvjerenje) razvio je negativan doživljaj (vrednota) poziva u pohod na Tebuk. Takvi inputi opremili su srce stanjem (stav) koje nije rezultiralo voljom (namjera) da iziđu u susret odaslanom pozivu i obave pripreme za pohod (ponašanje) već je cjelokupan

govoreći o strukturi stava, Rot (2010:365) iznosi da stavovi „predstavljaju povezanost, integraciju, triju osnovnih mentalnih funkcija: saznajne, emocionalne i voljne.“ Strukturalna povezanost mentalnih procesa i srca iznimno je značajna zbog utvrđivanja kur'anskih relacija između srca, stavova i ponašanja. Niz kur'anskih ajeta podupire stajalište prema kojem je srce izvor i mjesto kontrole mentalnih⁷ procesa odgovornih za bihevioralnu inicijaciju. U Kur'anu časnom nalazimo da srce razumijeva, strahuje, mrzi, stiče i ishodi nizom drugih unutrašnjih procesa. Kognitivna dimenzija srčanih funkcija, na primjer, opisana je riječima Uzvišenog: *A doista, stvorili smo za Džehennem mnoge od džinna i ljudi. Imaju oni srca – ne razumiju (la jefkahune biha) njima, i imaju oni oči – ne vide njima, i imaju oni uši – ne čuju njima. Takvi su kao stoka, naprotiv, oni su više zalutali. Ti takvi su nemarni.* (Kur'an, Mlivo, 7:179) Isto tako, brojni ajeti naglašavaju vezu srca i emocija. Pored (Kur'an, Korkut, 3:159), (Kur'an, Korkut, 8:12), (Kur'an, Korkut, 9:15) i drugih, afektivnu stranu srca nalazimo i u sljedećem ajetu: *Oni koji poslije njih dolaze – govore: „Gospodaru naš, oprosti nama i braći našoj koja su nas u vjeri pretekla i ne dopusti da u srcima našim bude imalo zlobe (gill) prema vjernicima; Gospodaru naš, ti si, zaista, dobar i milostiv!“* (Kur'an, Korkut, 59:10) U suri Bekare srcu se pripisuju konativna svojstva: *Neće vas kazniti Allah zbog nehotačnog u zakletvama vašim. Međutim, kazniće vas za ono šta su zaslužila (kesebet) srca vaša. A Allah je Oprosnik, Blagi.* (Kur'an, Mlivo, 2:225) Donedavno svi znanstveni nalazi ukazivali su na to da se kognitivni, emocionalni i konativni procesi odvijaju isključivo u mozgu. Recentni znanstveni tokovi uvode nas, pak, u sasvim novo područje. Zahvaljujući razvoju nanotehnologije, novija saznanja orijentiraju nas u pravcu ljudskog srca, kao dominantnog organa kada su u pitanju mentalne funkcije. Naime, američki stručnjaci⁸ na području neurokardiologije ustanovili su da

proces išao u suprotnom smjeru i za posljedicu imao traženje dozvole za ostanak (ponašanje).

⁷ Riječ *mentalno* se u radu uglavnom koristi iz obzorja kur'anske terminologije. To znači da kada govorimo o mentalnoj disfunkcionalnosti, riječ je, zapravo, o duhovnoj manjkavosti u kontekstu kur'anskih relacija, a nikako se ne radi o karakteristikama mentalnog poremećaja shvaćenog i opisanog u tokovima moderne psihologije.

⁸ Riječ je o američkim znanstvenicima okupljenim u institut za istraživanje srca nazvan „Heartmath“. Detalje o njihovom radu i otkrićima moguće je pronaći na web adresama www.heartmath.org i www.heartmath.com.

srce, također, posjeduje nervne ćelije pomoću kojih komunicira s mozgom. Dr. McCraty⁹ (Mišak, n. d.) tvrdi da „informacije putuju velikim živcima koji se nazivaju megaživci. Srce i mozak komuniciraju elektromagnetski i putem hormona.“ Povrh toga, srce je identificirano kao organ koji usklađuje rad mozga.¹⁰ „Prezentiraćemo znanstveno istraživanje koje otkriva da se inteligencija nalazi u srcu i koje pokazuje kako srce komunicira s mozgom i ostatkom tijela. Ovo istraživanje pokazuje da, kada se aktivira inteligencija srca, krvni tlak se snižava, pospješuje rad nervnog sistema i hormonalna ravnoteža te olakšava funkcioniranje mozga. Da bi um, emocije i tijelo besprijekorno obavljali zadaće, srce i mozak moraju biti međusobno usklađeni. Učiti kako dovesti u liniju ova dva integrirana, ali zasebna izvora inteligencije, još jedan je važan dio ovog odjeljka.“ (Childre i sar., 1999:1-2) Na temelju gornjeg citata zapažamo da upravljačka funkcija srca izvire iz njegove sposobnosti inteligentnog djelovanja. Srce upravlja silama koje iniciraju i usmjeravaju ponašanje. Etimologija samog termina *'akl*, koji se koristi za opis dominantnog mentalnog procesa srca, ukazuje na njegovu „nadzorničku“ ulogu. Naime, Muftić (1997) iznosi širok spektar značenja za ovaj termin, a nama se osobito značajnim za ovaj rad čine sljedeća određenja: izmaći visoko se popevši, sputavanje, postati zreo, punoljetnost, zatvoriti, povezati, ispreplesti. Ova značenja su indikator da je upravljačka dimenzija *'akla* konsolidacijske naravi. Drugim riječima, funkcija *'akla* je da nadgleda i povezuje sve ostale mentalne procese, upotpunjavajući/zatvarajući na taj način okvir za efikasnu mentalnu mapu čovjeka, što osigurava zrelo/plodno funkcioniranje srca (*kalb*). S druge strane, odsustvo *'akla* vodi mentalnoj

⁹ Rolin McCraty je jedan od utemeljitelja znanstvenog odbora pri Institutu „Heartmath“, izvršni potpredsjednik Instituta i direktor istraživačkog odjela. Nosilac je znanstvene titule doktora nauka i član je više znanstvenih asocijacija u zemlji i svijetu. Poznat je širom svijeta po svojim radovima u oblasti psihofiziologije. (Izvor: <http://www.heartmath.org/about-us/ihm-team/officers-and-executives.html>)

¹⁰ Dr. McCraty, diskutirajući o superiornosti srca nad mozgom i ostalim organima, između ostalog iznosi zapažanje da, u neurološkom smislu, srce šalje više informacija mozgu nego mozak srcu. (McCraty, n. d.) Pored toga, elektropolje srca je za oko 60 puta veće amplitude u odnosu na mozak i prožima svaku ćeliju unutar ljudskog tijela, a magnetno polje srca je za oko 5000 puta jače od magnetnog polja mozga i djeluje čak izvan ljudskog tijela. (Izvor: <http://www.heartmath.org/research/science-of-the-heart/head-heart-interactions.html>)

disfunkcionalnosti srca naprijed opisanoj (Kur'an, 9:45-46). I ranije su islamski učenjaci analizom upotrebe riječi srce (*kalb*) u časnom Kur'anu ustvrdili da se inteligencija (*'akl*) nalazi u srcu (*kalb*). Na našim područjima zabilježeno je mišljenje Nerkeza Smailagića da je *kalb* „središte duhovnog principa i opremljeno je intelektualnim i moralnim kvalitetama (...)“ (Smailagić, 1975:XXXVIII) Što se tiče tradicionalne islamske misli ranog perioda, Buharija bilježi izjavu Alije, r.a., o lokaciji *'akla*: „Razum (*'akl*) je u srcu (*kalb*), (...)“ (El-Buhari, 2009:216) Konačno, iz ugla šerijatske legitimnosti bilo kakve tvrdnje, kur'anski sadržaj predstavlja kategorički dokaz. U tom smislu, ovdje se čini posebno interesantnim navesti primjer iz sure Hadž: *Zašto oni po svijetu ne putuju (jesiru fi-lerd) pa da srca (kulub) njihova shvate (j'akilune) ono što treba da shvate i da uši njihove čuju ono što treba da čuju, ali, oči nisu slijepa, već srca (kulub) u grudima (sudur).* (Kur'an, Korkut, 22:46) U ovom ajetu termini *kalb* (srce) i *'akl* (inteligencija) dovedeni su u neposrednu vezu. Također, sadržaj ajeta sugerira da je srcu za uspostavljanje funkcije *'akla* neophodan stanovit informacijski input, proistekao iz čulne opservacije (*jesiru fi-lerd*). Na drugom mjestu Uzvišeni Allah odriče postojanje ove mentalne funkcije srcima koja nisu prosvjetljena nurom islama. *Samo u utvrđenim gradovima ili iza zidina, oni se protiv vas smiju skupno boriti. Oni su junaci u međusobnim borbama. Ti misliš da su oni složni, međutim srca (kulub) su njihova razjedinjena, zato što su oni ljudi koji nemaju pameti (la je'akilune).* (Kur'an, Korkut, 59:14)¹¹ Srce, kao sjedište dominirajuće inteligencije (*'akl*), predmet je detaljne kontemplativne opservacije iranskog učenjaka Bakerija. Britkom logičkom analizom referentnih kur'anskih ajeta (Bakeri, 2009), ovaj lucidni mislilac nam približava značenje kur'anskog termina *'akl*, koje najviše odgovara fenomenu ključnog mentalnog procesa izraženog kroz pojam dominirajuće inteligencije.¹² Pored navedenog, Bakeri (2009:30) ističe da se „srce treba smatrati

¹¹ Ovdje izražavamo izvjesnu rezervu spram ove generalizacije jer u drugim ajetima stoji da „većina njih nema *'akla*“ (Kur'an, 5:103, 25:43-44, 29:63 i 49:3-4). Moguće je da se ovo poopćavanje odnosi na nevjerničku skupinu čija su srca zapečaćena pa ne reaguju na bilo kakvu informaciju koja bi inicirala uspostavu i angažman *'akla*, a takvi su većina, dok oni čija su srca bolesna, ali ne i zapečaćena, mogu aktivirati ovu mentalnu funkciju odgovarajućim informativnim unosom.

¹² *'Akl* bismo mogli nazvati i duhovnom inteligencijom koja uključuje i upravlja svakom drugom inteligencijom.

faktorom razumijevanja, emocija i, također, volje.“ Vidimo da se Bakerijeva interpretacija mentalnih procesa srca u cijelosti podudara s Rotovom definicijom stava. Dovodeći u vezu Rotovu definiciju i strukturalno pojašnjenje stava te novija neuroznanstvena stajališta s Bakerijevom analizom upotrebe termina srce (*kalb*) u časnom Kur'anu i citiranim ajetima, zaključujemo da je mjesto formacije stava ljudsko srce te da je (in)formativna regulacija odnosa stav-ponašanje (p)određena vrhovnoj mentalnoj funkciji, koja je u Kur'anu časnom predstavljena terminom '*akl*.

3. (In)formativna međuzavisnost srca i djela

Ono što se nameće kao neophodno za istaći jeste činjenica da prisustvo ili odsustvo '*akla* ne neutralizira ambivalentnu narav (in)formacijske dimenzije srca i djela kao nosioca relacije stav-ponašanje. (Dis)funkcionalnost '*akla*, u suštini, obezbjeđuje negativan ili pozitivan predznak ovoj relaciji s obzirom na posljedice. Bez obzira na to kakva djela mentalni procesi srca potakli, dobra ili loša, ambivalentnost nosećih faktora unutar kur'anske sprege srce-djelo čini da ova relacija ima reverzibilan karakter. Naime, srce utječe na kakvoću ljudskih djela, ali i ljudska djela utječu na stanje srca. Srce plasira informaciju i uzrokuje formaciju djela, a djelo, isto tako, šalje informaciju u srce i strukturira njegovu formaciju.¹³ Ovako posmatrano djela su i uzrok i posljedica mentalnog stanja srca. Također, srce je organ koji igra dvojni ulogu u njegovoj sponi s djelima. Srce je u tom odnosu (in)formativni i subjekt i objekt. Iz ove postavke crpimo stav da su srce i djelo fenomeni ambivalentnog karaktera. Tako, u pozitivnom smislu, zdravo srce (*kalb selim*) putem djelotvornosti '*akla* ishodi zadovoljavajućim ponašanjem u skladu s ajetima: (...) *Pa ko*

¹³ Utjecaj na srce nije ograničen isključivo na vlastita djela pojedinca. Kao i drugi fenomeni, kur'anska sprema srce-djelo ovisi i o utjecajima vanjskih činilaca, koje bismo mogli nazvati ambijentalnim faktorima utjecaja na srce i, posredno, ponašanje. Kur'an, u tom pogledu, ističe utjecaj transcendentálnih sila, prirodnih fenomena, izloženost djelima drugih ljudi itd. Ove različite utjecaje možemo svrstati u dvije grupacije, jedne, na koje pojedinac može vlastitim angažmanom preventivno djelovati (npr. Kur'an, 6:43 i 33:53) i druge, koji su izvan dometa njegovih psihosomatskih potencijala (npr. Kur'an, 8:9-11 i 24:37). Budući da se naši istraživački interesi kreću u granicama predmetnog naslova, dalja razmatranja isključivo će se odnositi na osobenosti spomenute relacije srce-djelo.

poštiva Allahove propise (še'airellah) – znak je čestita srca (takva-l-kulub). (...) Vaš Bog je jedan Bog, zato se samo Njemu iskreno predajte! A radosnom viješću obraduj poslušne, čija srca, kad se Allah pomene, strah obuzme, i one koji strpljivo podnose nevolje koje ih zadese, i one koji molitvu obavljaju i koji, od onoga što im Mi dajemo, udjeljuju. (Kur'an, Korkut, 22:32-35) *Takva-l-kulub*, sintagma spomenuta u gornjem ajetu, označava stanje srca koje poštuje i veliča *še'airellah*, odnosno Allahove propise, te koje propisno reagira na spomen Stvoriteljevog imena i, shodno tome, vodi ka dobrim djelima spomenutim na kraju citiranog pasaža. Pored navedenog, Uzvišeni Allah za bogobožno srce (Kur'an, Korkut, 50:33) upotrebljava i termin odano srce (*kalb munib*). Na drugoj strani, Kur'an Časni operira nizom različitih naziva i stanja za srca u kojima *'akl* ne ordinira, rezultat čega su raznovrsni oblici nepropisnog ponašanja. Osobe (Kur'an, Korkut, 3:7) čijim je srcima ovladala pokvarenost (*fi kulubihim zejg*) pažnju poklanjaju samo ajetima koji su manje jasni, nastojeći time proizvesti smutnju. Munafička (Kur'an, Korkut, 8-12 i 5:52) srca karakterizira bolest (*fi kulubihim mered*) usljed koje su skloni priklanjanju neprijateljima i etabliranju nereda na Zemlji. Također, osobe (Kur'an, Korkut, 9:77) u čijim srcima dominira licemjerje (*nifak fi kulubihim*) prepoznatljive su po nedosljednosti stavova, riječi i djela. Srca onih koji ne vjeruju u život poslije smrti su pod pokrivačima (Kur'an, Korkut, 17:46) pa poriču (Kur'an, Korkut, 16:22). Razmetanje ohološću i ogroman strah od samog spomena Allaha, dž.š., u Kur'anu, koji tjera na bijeg, obilježje je osoba s takvim srcima. Oni (Kur'an, Korkut, 6:43) tvrdih srca (*kaset kulubuhum*) otvoreni su za manipulacijski utjecaj od strane šejtana. Pojedinci (Kur'an, Korkut, 18:28) nemarnih srca (*men agfelna kalbehu*) slijede svoje strasti zbog čega njihovi postupci nemaju racionalnu utemeljenost i daleko su od Istine (Kur'an, Karić, 18:28). Zadojenost srca idolopokloničkim paganstvom (*ušribu fi kulubihinu-l'idžle bi kufrihim*) kod Musaovih, a.s., savremenika (Kur'an, Korkut, 2:93) onemogućila im je saglasnost s Objavom i racionalni iskorak njihovih srca ka konstruktivnom djelovanju. Dio ljudske populacije (Kur'an, Korkut, 21:1-3) je, opet, rasijanih srca (*lahijeh kulubuhum*) pa opomenu od Gospodara svoga uzimaju za podsmjeh i zabavu. Ipak, najpogubniji format srca, kojem je funkcionalnost *'akla* u potpunosti strana, jeste zapečaćeno srce (Kur'an, Korkut, 9:87 i 9:93). Takvo srce, usljed mentalne disfunkcionalnosti, nema sposobnost razumijevanja i odlikuje ga impuls na konfrontaciju s

kur'anskom porukom. Na to se odnose riječi Uzvišenog: *Zar nije jasno onima koji nasljeđuju zemlju prijašnjih stanovnika njezinih da ćemo i njih, ako budemo htjeli, zbog grijehova njihovih kazniti i srca njihova zapečatiti, pa savjet neće poslušati.* (Kur'an, Korkut, 7:100) U skladu s iznesenim, islamski učenjaci su uobičajili govoriti da se ono što je u srcu pokaže na djelu. Djela, pak, uzvraćaju (in)formativnom akcijom na srce. Činjenjem loših djela odigrava se duhovna kontaminacija srca koja onemogućava pravilne mentalne procese. S druge strane, djelovanje u skladu s Allahovim, dž.š., propisima ima pozitivno povratno djejestvo na srce. Najzorniji prikaz (in)formacijskog utjecaja djela na mentalno funkcioniranje srca očituje se u hadisu Muhammeda, s.a.v.s.: „Srcima će se iskušenja prostirati, kao što se hasura – prutić po prutić – prostire. Koje god ih se srce napoji, na njemu će ostati crna tačka, a koje god ih srce odbije, na njemu će ostati bijela tačka, sve dok se ne podijele na dvije vrste: crno – pjegavo srce, poput iskrivljenog pehara, koje neće prepoznavati šta je dobro, ni osuđivati šta ne valja, već jedino znati za prohtjeve kojima je zadojeno, i bijelo srce kome – dok je nebesa i Zemlje – nikakvo iskušenje neće moći nauditi.“ (Ferid, 1999:49). Ovim riječima Poslanik, s.a.v.s., upozorava da grijешenje ometa proces raspoznavanja dobra i zla. Uzvišeni Allah nas, u tom pogledu, obavještava putem Objave da neke osobe, zbog vlastitih grješnih postupaka, dolaze do krivih zaključaka. *Teško toga dana onima koji su poricali – koji su onaj svijet poricali – a njega može poricati samo prestupnik, grešnik, koji je, kada su mu ajeti naši kazivani, govorio: „Izmišljotine naroda drevnih!“. A nije tako! Ono što su radili prekrilo je srca njihova (rane 'ala kulubihim).* (Kur'an, Korkut, 83:10-14) Islamski učenjaci su pisali o mnogostrukim negativnim posljedicama grješnih mrlja na srcu (*rane 'ala kulubihim*). Nama je posebno interesantna kur'anska činjenica koja upućuje na to da talozi grijeha, nastali zbog neprimjernog ponašanja, ometaju mentalne procese srca. Iz prethodnih citata saznajemo da srce, kao stjecište mentalnih procesa i izvor stava, nije indiferentno u odnosu na ljudska djela. Pri tome, treba imati u vidu da se svaki pojedinačni akt u čovjekovom životu može tretirati kao dobro ('ibadet) ili loše (grijeh) djelo. Uslovljenost određenog stanja srca 'ibadetima ili grijешenjem proizilazi iz njegove otvorenosti ka utjecaju dobrih djela i grijeha. Prema tome, ljudska djela, bilo dobra ili loša, vrše stanovit utjecaj na srce i na taj način razvijaju ili narušavaju

unutarnju mentalnu harmoniju. Svaki pojedinačni čin 'ibadeta impuls je jačanju *takva-l-kulub*. Vrijedi i obrnuto, svako odstupanje od 'ibadeta zalaskom u područje grijehenja direktno opstruira mentalnu ravnotežu i slabi ljudsko srce. Tako, recimo, ko (Kur'an, Korkut, 2:283) uskraćuje svjedočenje, uzrokuje da njegovo srce postane grješno (*asim kalbuh*).

Akumulacijom pozitivne energije dobrih djela obogaćuje se mentalni potencijal srca. Srce ispunjeno energijom dobrih djela, opet, podstiče na činjenje novih *hasenata*. (In)formativna ambivalencija unutar kur'anske sprege srce-djela temelj je kontinuiranog cikličnog procesa:

... → (ne)istinita informacija ('*akl*) → (ne)korektna formacija (*srce*)
 → (ne)istinita informacija (*stav*) → (ne)korektna formacija (*djelo*)
 → (ne)istinita informacija ('*akl*) → (ne)korektna formacija (*srce*)
 → (ne)istinita informacija (*stav*) → (ne)korektna formacija (*djelo*)
 →....

Ovo (in)formativno cirkuliranje nije proces statične naravi već dinamični interkauzalni hod spiralne ascendencije ili descendencije. Pojednostavljeno, u zavisnosti od toga o kojoj se vrsti djela radi (*hasenat* ili *sejjiat*), osoba se ili penje ka (dunjalučkim i ahiretskim) visinama ili spušta u (dunjalučke i ahiretske) nizine. Dakako da je zadovoljavajuće biti unutar pozitivno orijentirane sprege srce-djelo. Ako je, pak, riječ o drugoj soluciji, neko bi se mogao opravdano zapitati radi li se tu o fatalnom bezizlazu. Postoji li, uistinu, izlaz iz tog interkauzalnog kruga mentalno-bihevioralne forme, koja regulira odnos između stanja srca, mentalnih funkcija i ponašanja na nezadovoljavajući način? Odgovor se krije u riječima Muhammeda, s.a.v.s.: „Kad rob počini neki grijeh, na njegovom se srcu formira crna mrlja. Ako se od grijeha pokaje, srce mu se ponovo očisti, a ako ih nastavi činiti, mrlja se povećava.“ (Ibn Kesir, 2002:1482). Ovu okolnost možemo približiti medicinskom paralelom, gdje za akutna stanja¹⁴ uobičajena terapija¹⁵ ne pomaže pa se pristupa operativnom zahvatu. U našem slučaju hirurški rez na srcu grješnika je iskreno pokajanje. Tevba obezbjeđuje snagu za prestanak činjenja loših djela, izlazak iz „začaranog“ kruga grijeha i optimalnu startnu poziciju za ulazak u ciklus pozitivno orijentirane sprege srce-djelo.

¹⁴ Veliki grješnici i nevjernici.

¹⁵ ... *Dobra djela zaista poništavaju rđava...* (Kur'an, Korkut, 11:114)

4. Umjesto zaključka

Procesi i posljedice interkauzalne ambivalentnosti unutar sprege srce-djelo razmatrani su u odnosu na pojedinca. Međutim, ovaj fenomen je aplikativan i na zajednicu. Držimo da je besperspektivnost socijalne zbilje u svjetskim razmjerama najvećim dijelom uzrokovana descendentnim hodom zajednice unutar opisane mentalno-bihevioralne sprege. Pri tome, najveća odgovornost za takvo stanje, ishodovano gubitkom *'akla* i *adaba* (srce-djelo, stav-ponašanje), leži na plećima moralno slabih i intelektualno zbunjenih pojedinaca (Wan Daud, 2010), koji su postavljeni kao lideri u svim sferama društvenog života. Lideri su ti na kojima je obaveza upućivanja zajednice stazama spomenute dunjalučke i ahiretske ascendencije. U tom smislu, Uzvišeni Allah kaže: *I učinismo smo ih vođama (eimmeten), da upućuju (jehdune) po naredbi Našoj, i objavismo im da čine dobra djela (fi'ale-l-hajrat), i obavljaju namaz i daju zekat. A samo Nama su 'ibadet činili.* (Kur'an, 21:73) Ovim ajetom ilustrirana je korelacija liderske ličnosti (*eimmeten*), reformatorskog poziva (*jehdune*) usmjerenog ka uspostavljanju društva općeg blagostanja i ponašanja dosljednog tom pozivu (*fi'ale-l-hajrat*). Da bi lider mogao realizirati zadatak upućivanja zajednice, uvjet je djelotvornost mentalne funkcije *'akla* pri njenoj ličnosti (Kur'an, Korkut, 2:170). Trenutno dominirajuća civilizacija, sazdana na svjetonazorskoj postavci koja favorizira mentalne funkcije mozga, ne vidi promoviranje i instaliranje *'akla* kao bazičnog resursa za ostvarenje općeg blagostanja. Težnja za racionalizacijom gotovo svih životnih aspekata odlika je svjetskog poretka kojem svjedočimo. Isticanjem tjelesno-racionalne strane čovjeka zanemarena je njegova duhovna komponenta i postavljena kao nižerazredna instanca u fenomenološkom poretku značajnosti. Međutim, prema pravilima kur'anske metodologije razumijevanja ovosvjetskih fenomena (El-Karadavi, 2012), nepogrješivo mjerilo važnosti bilo čega jeste koliko časni Kur'an nečemu pridaje pažnje. Odatle, čini se naročito indikativnim to što se u Kur'anu Časnom riječ mozak, kao cjelina, ne spominje niti jednom. Moguće je jedino pronaći informacije o pojedinim ćulima. Nije li kur'anska slika cerebralne isparcijaliziranosti signal da mozak nema kapacitet sveobuhvatnog pogleda na ovosvjetske fenomene? Mozgu je dodijeljena značajna uloga u mentalnim procesima, ali, i prema novijim neuroznansvenim nalazima, ovaj organ nema ulogu ultimativnog

arbitra, kada su u pitanju mentalni procesi. U skladu s naslovnim hadisom, srce ima primarnu ulogu u regulaciji i konsolidaciji mentalnih procesa. Zbog toga smatramo da bi razloge za stanje u koje je zapala svjetska civilizacija trebalo tražiti, prije svega, u nepoznavanju odlika i neadekvatnom tretiranju značajnosti srca i mozga. Iz perspektive Kur'ana ljudi su zanemarili Objavu, ne vide pravi put pa lutaju. Izlaz iz te situacije pretpostavlja produkciju lidera (*eimmeten*) čije je ponašanje (*jehdune, fi'ale-l-hajrat*) dosljedno stavu (*kalb*) utemeljenom na istinitoj informaciji (*'akl*). Za dobrobit cjelokupne svjetske populacije potrebno je, dakle, odgojnim pregnućem proizvesti generaciju ljudi od *'akla* i *adaba*.

5. Literatura

a) Knjige

1. Bakeri, H. (2009) Ponovni pogled na islamski odgoj. Sarajevo: „Ibn Sina“.
2. Childre, D., Martin, H. i Beech, D. (1999) *The Heartmath Solution: the Institute of HeartMath's revolutionary program for engaging the power of the heart's intelligence*. 1st ed. New York: HarperCollins Publishers Inc.
3. El-Buhari, M. I. (2009) *Knjiga o edebu*. Mostar: Islamski kulturni centar.
4. El-Karadavi, J. (2012) *Kako se odnositi prema Kur'anu* časnom. Travnik: Elči Ibrahim-pašina medresa.
5. El-Munziri, Z. A. (2004) *Muslimova zbirka hadisa: izbor*. Knj. 2. Zenica: Kuća mudrosti.
6. Ferid, A. (1999) *Bistro more pobožnosti i suptilnosti*. Zenica: Organizacija aktivne islamske omladine.
7. Fukuyama, F. (2003) *Kraj čovjeka: naša poslijeljudska budućnost (posljedice biotehnološke revolucije)*. Zagreb: Izvori.
8. Ibn-Kesir, I. (2002) *Tefsir*. Sarajevo: Visoki saudijski komitet za pomoć BiH.
9. Kur'an s prijevodom na bosanski jezik. Karić, E. (1995) Sarajevo: Bosanska knjiga.
10. Kur'an s prevodom. Korkut, B. (1992) Medina Munevvera: Kompleks Hadimu-l-Haramejni-š-Šerifejni-l-Melik Fahd za štampanje Mushafi Šerifa.
11. Kur'an: prijevod Kur'ana, komentar, index. Mlivo, M. (2004) Bugojno: Medžlis Islamske zajednice.
12. Muftić, T. (1997) *Arapsko-bosanski rječnik*. Sarajevo: El-Kalem.
13. Panić, V. (1999) *Aksiologika ili logička argumentacija vrednosti*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

14. Pennington, D. C. (2001) Osnove socijalne psihologije. 2. izd. Jastrebarsko: Naklada Slap.
15. Peri, M. (2000) Intelektualna istorija Evrope. Beograd: Clio.
16. Rot, N. (2010) Opšta psihologija. Beograd: Zavod za udžbenike.
17. Smailagić, N. (1975) Uvod u Kur'an: Historijat – Tematika – Tumačenja. Zagreb: Medicinska naklada.
18. Wan Daud, W. M. N. (2010) Obrazovna filozofija i praksa – Syed Muhammad Naquib al-Attas: izlaganje originalnog koncepta islamizacije znanja. Sarajevo: Tugra

b) Internet izvori

1. Mišak, K. (n. d.) Na rubu znanosti: eksperiment namjere [online]. TV, HRT2. Dostupno na: <http://www.youtube.com/watch?v=zQu7-H4rdrI&feature=plcp> [21. 8. 2012.]
2. McCraty, R. (n. d.) Intervju. The Coherent Heart: A Discussion with Dr. Rollin McCraty. Dostupno na: http://www.realitysandwich.com/The_Coherent_Heart [17. 9. 2012.]
3. www.heartmath.org [juli 2012.]
4. www.heartmath.com [juli 2012.]

**(IN)FORMATIVE PECULARITY OF THE QUR'ANIC
BOND HEART-DEED**

"Beware, in the body there is a flesh;
if it is sound, the whole body is sound,
and if it is corrupt, the whole body is corrupt, and behold,
it is the heart." (hadith, El-Munzir, 2004:38-39)

Muamer Neimarlija, student

Abstract

Proportions, intensity and diversity of dimensions of the current global crisis oblige every individual to contribute to determine its causes in accordance with his own intellectual engagement. This paper attempts to determine micro factors that influence initiation and orientation of human behaviour as a fundamental catalyst of the crisis. In that effort, (in)formative ambivalence of constitutive elements of the Qur'anic heart-deed bond is identified as its least common denominator. The heart, as a psychosomatic source of an attitude is superior to an emotional, cognitive and volitional element. Thus, the heart generates and directs behaviour. Human acts in return influence the heart formatively by sending return information. Positive mental processes activate good deeds, and negative ones activate bad acts, accelerants of the crisis. In addition to the Qur'anic and hadith texts, referential findings of cardio-neurology are offered. Cardio-neurological findings correspond to traditional deliberations of Islamic scholars about functional interconnectedness of the human heart (qalb) and intelligence ('aql), as a regulator of proper behaviour. Therefore, education of leaders that will possess 'aql is seen as a primary task of preparing and realization of an effective model for getting out of the crisis.

Keywords: the Qur'an, heart, mental processes, attitude, act

معمر نائمارلييا

كلية التربية الإسلامية - جامعة زينتسا

إيضاح العلاقة القرآنية التشخيصية التي تربط بين القلب والعمل

الخلاصة:

"ألا وإن في الجسد مضغة إذا صلحت صلح الجسد كله وإذا فسدت فسد الجسد كله ألا وهي القلب" (المنذري, 38:2004-39)

نسبة من جوانب الأزمة العالمية بالنظر إلى قوتها وتنوعها تلزم كل واحد بالإسهام الفكري المناسب لبيان عن أسبابها وعلاجها. ويحاول هذا البحث أن يرصد الأسباب المصغرة التي تؤثر في تعيين السلوك الإنساني وتمركزه كمحرك أساسي في الأزمة المذكورة. ومن ذلك السعي لإيضاح العلاقة التشخيصية للعناصر الأساسية التي تربط في القرآن بين القلب والعمل, ويمكن تسميتها العناصر المشتركة الصغرى. والقلب بوصفه مصدر الموقف النفساني الذي هو تحت تأثير العنصر العاطفي والعقلي والإرادي, فهو يخلق السلوك ويوجهه. والطرف الثاني أعمال الإنسان التي تؤثر في القلب بإرسال التوضيح المكرر. فالعمليات العقلية الإيجابية تنشط الأعمال الصالحة, وأما السلبية فهي تنشط التصرفات السلبية وأسباب الأزمة. ومن أجل تحليل شامل قدمت مع نصوص القرآن والحديث وصفات معتمدة من مجال علم كارديونولوجي. وتتوافق البحوث الكارديونولوجية مع تفكير العلماء المسلمين الكلاسيكي في ارتباط وظيفي عند الإنسان بين قلبه وعقله, كمعدل السلوك المقبول وكذلك سلوك الرؤساء. إن هذا السلوك يرى وظيفة أساسية في تشكل وتفعيل التصور الناجح في الخروج من الأزمة.

الكلمات الأساسية: القرآن, قلب, عمليات عقلية, موقف, عمل